

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

GEDENKSCHRIFT ZBORNÍK NA PAMIATKU
FÜR MAGDA PICHLEROVÁ MAGDY PICHLEROVEJ
STUDIEN ŠTÚDIE

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA SUPPLEMENTUM 11

GEDENKSCHRIFT ZBORNÍK NA PAMIATKU
FÜR MAGDA PICHLEROVÁ MAGDY PICHLEROVEJ
STUDIEN ŠTÚDIE

Bratislava 2016

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

ARCHEOLÓGIA SUPPLEMENTUM 11 ŠTÚDIE

Redakčná rada/Editorial Board

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda/Chairman), Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ/Edited by

Mgr. Igor Bazovský, PhD.

Preklad do nemeckého, anglického a slovenského jazyka/translation into English, German and Slovak languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Tlač/Print: Varínska tlačiareň, Varín

Grafická úprava: Matúš Lányi, návrh obálky Mgr. Radoslav Čambal

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2016

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2016

ISBN 978-80-8060-383-0

PhDr. MAGDA PICHLEROVÁ, CSc.
16. 9. 1931 – 28. 10. 2014

OBSAH / INHALT

- 7 **Igor Bazovský/Beáta Egyházy-Jurovská**
Bibliografia prác Magdy Pichlerovej
Bibliographie von Magda Pichlerová
- 15 **Beáta Egyházy-Jurovská**
Spomienka na PhDr. Magdu Pichlerovú
Erinnerung an PhDr. Magda Pichlerová
- 17 **Susanne Stegmann-Rajtár**
Polstoročie od objavenia mohylníka v Dunajskej Lužnej-Nových Košariskách
Ein halbes Jahrhundert seit der Entdeckung der Grabhügel
in Dunajská Lužná-Nové Košariská
- 27 **Radoslav Čambal – Peter Milo – Igor Murín**
Geofyzikálny prieskum mohýl v Dunajskej Lužnej-Nových Košariskách
Geophysikalische Prospektion der Hügelgräber in Dunajská Lužná-Nové Košariská
- 35 **Zdeněk Farkaš – Miloš Gregor**
K otázke niektorých kamenných brúsených nástrojov z Bratislavy-Devína
Zur Frage einiger steinernen geschliffenen Werkzeuge aus Bratislava-Devín
- 45 **Juraj Bartík – Igor Bazovský – Pavol Jelínek – Alena Šefčáková**
Osídlenie Bratislavy-Rusoviec v staršej dobe bronzovej
Besiedlung von Bratislava-Rusovce während der älteren Bronzezeit
- 75 **Anita Kozubová**
Armringe aus Gräberfeldern der Vekerzug-Kultur in Chotín
Náramky z pohrebísk vekerzúgskej kultúry v Chotíne
- 103 **Miroslava Daňová**
Rímske prstene z Gerulaty (Nálezy z výskumov
L. Kraskovskej a M. Pichlerovej v novom svetle)
Römische Fingerringe aus Gerulata (Funde von den Grabungen
von L. Kraskovská und M. Pichlerová im neuen Licht)
- 119 **Tomáš Janek**
A New Insight into Problematic of Roman Building Terracota
von Bratislava-Rusovce
Nový pohľad na problematiku rímskej stavebnej keramiky
z Bratislavy-Rusoviec
- 125 **Jaroslava Schmidtová – Ludovít Mathédesz:** Nové nálezy jednotky piatej kohorty Lucensium
Neue Funde der Einheit der fünften Kohorte Lucensium
- 131 **Denes Gabler**
Terra sigillata in der römischen Siedlung Visegrád-Lepence
Terra sigillata z rímskeho sídliska Visegrád-Lepence

- 147 **Klára Kuzmová – Margaréta Musilová**
Terra sigillata v nálezových kontextoch z historického jadra Bratislavy (výskumy v rokoch 1986-1996)
Terra sigillata im Fundkontexten aus dem historischen Kern von Bratislava (Grabungen in den Jahren 1986-1996)
- 159 **Kristián Elschek**
Faléra Jupitera Ammona, plastika Sarapisa a ataša Siléna zo Slovenského Pomoravia
Jupiter Ammon Phalera, Sarapis Plastik und Silenos Attasche vom slowakischen Marchgebiet
- 167 **Ján Rajtár**
Olovená votívna plastika Merkúra z Hurbanova
Eine votive Bleistatueette des Merkur aus Hurbanovo
- 175 **Vladimír Turčan**
Poznámky k severnému predpoliu Gerulaty
Bemerkungen zum nördlichen Vorfeld von Gerulata
- 181 **Vladimír Varsík – Titus Kolník**
Prstene a náramky z Cíferu-Pácu
Fingerringe und Armringe aus Cífer-Pác

FALÉRA JUPITERA AMMONA, PLASTIKA SARAPISA A ATAŠA SILÉNA ZO SLOVENSKEHO POMORAVIA¹

KRISTIAN ELSCHKEK

Keywords: *Early La Tène pit-house and three new roman artefacts - Jupiter Ammon phalera, Sarapis and Silenos plastic arts from Záhorie (Western Slovakia)*

Abstract: *At the polycultural settlement in Devínske Jazero an early La Tène pit house was excavated. At this site a roman Jupiter Ammon phalera was found, from Jakubov comes a plastic arts of Sarapis and from Kostolište a plastic arts of Silenos. These sites are situated in Záhorie-Region (Western Slovakia).*

Predslov – spomienka

V roku 1984 som ako študent posledného ročníka katedry prehistórie na FFUK v Bratislave bol zamestnaný na výskume Dr. Magdy Pichlerovej v Rusovciach. Výskum bol realizovaný v súkromnej záhrade severne od areálu múzea v Gerulate-Rusovciach a tiež v miestach škôlky kde boli skúmané pece z doby rímskej. Na svoju účasť na výskume spomínam veľmi rád, pani doktorka mi veľmi priateľsky, milo a ochotne vysvetľovala situáciu na lokalite a konzultovala nálezy z výskumu. Na výskume pracovali aj starší manželia na dôchodku ktorí pochádzali z Rusoviec. Dr. Pichlerová im doniesla monografiu Gerulata-Rusovce – Rímske pohrebisko II, pričom obom dôchodcom v knihe ukazovala hroby z nálezmi ktoré tu spolu s Dr. Pichlerovou odkrývali v r. 1968-1973 (*Pichlerová 1981*).

Archeologická lokalita Devínske Jazero

(k. ú. Bratislava-Záhorská Bystrica, Bratislava-Devínska Nová Ves a Stupava-Mást)

Z polykultúrneho archeologického náleziska v polohe Devínske Jazero a jeho okolia sú známe nálezy z praveku, z doby laténskej, z doby rímskej, z doby stahovania národov, z predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia i zo včasného stredoveku (*Kraskovská 1963; Kraskovská 1966; Kraskovská 1968; Kraskovská 1972; Farkaš/Ivák 1993; Elschek v tlači 1*).

V roku 2013 sa na lokalite uskutočnil záchranný výskum v súvislosti z rozširovaním, resp. prekládkou koľajovej trate. Počas obhliadky tu bolo zistené porušenie objektu – polozemnice patriacej do staršej doby laténskej (LT A - cca 450-375 pred Kr.) čo je pozoruhodné (obr. 1-2), nakoľko z územia juhozápadného Slovenska je spolu s novým náleziskom doteraz známych len jedenásť lokalít (obr. 3) patriacich približne do uvedeného obdobia (*Elschek v tlači 1*).

Nálezisko počas doby rímskej

Z náleziska bola známa rímska strešná krytina, na základe čoho tu možno predpokladať existenciu stavbu postavené na rímsky spôsob, prípadne s použitím rímskej stavebnej technológie (*Farkaš/Ivák 1993*). Lokality s nálezmi rímskej strešnej krytiny je z tohto regiónu známych viac (obr. 4), stavby postavené na rímsky spôsob boli preskúmané v Bratislave-Devíne (*Plachá/Pieta 1986; Plachá/Hlavicová 2003*); Bratislave-Dúbravke (*Kolník 1986; Elschek 1997; Minaroviech-Ratimorská/Elschek 2007*); Stupave (*Hečková 1986; Staník/Turčan 2000; Turčan 2011; Turčan 2012*) a naposledy bola stavba s použitím rímskej strešnej krytiny preskúmaná v Stupave-Máste (*Elschek/Groh/Kolníková 2015; Elschek 2015*). Medzi ďalšie germánske sídliská v okolí, odkiaľ pochádzajú početné nálezy rímskej strešnej krytiny, patria dve lokality v Bratislave-Devínskej Novej Vsi (*Farkaš/Turčan 1992; Elschek/Mihal/Kubiny 1996, 44, obr. 30: 4-5*) a sídlisko centrálného charakteru v Zohori (*Elschek/Mihal/Kubiny 1996, 45, obr. 30: 1-3*). Z lokality v Devínskom Jazere je známych niekoľko rímskych mincí, spôn a drobných nálezov ktoré sú v štádiu spracovania.

Devínske Jazero (k. ú. Bratislava-Záhorská Bystrica). Jupiter Ammon - faléra (obr. 5)

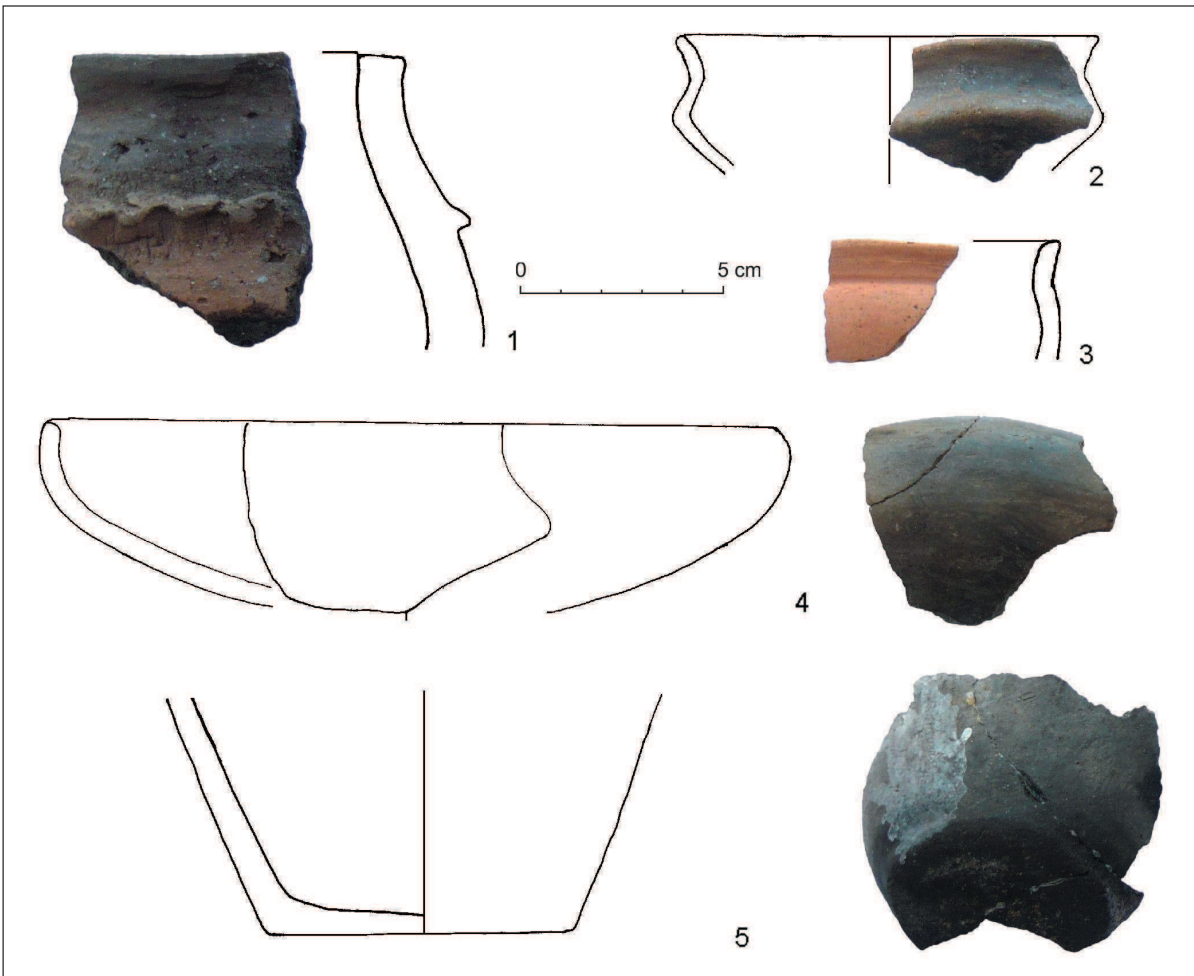
Počas záchranného výskumu v roku 2013 bola v koridore stavby autorom príspevku detektorom kovov nájdená faléra rímskeho božstva - Jupiter Ammon (priemer 7,9-8 cm). Je to jedno z najzachovalejších a najväčších rímskych militárií zo Slovenska (*Elschek v tlači 2*).

Plasticky z faléry vystupuje mužská tvár s fúzmi a bradou, upravená brada je rozdelená do ôsmich polí, podobným štýlom sú učesané vlasy rozdelené cestičkou, z hlavy vyrastajú dozadu zatočené baranie rohy, v strednej časti rohov sa nachádzajú zvieracie uši a z rohov vychádzajú kolmo nadol popri tvári blesky. V hornej časti okraja faléry sa nachádza obdĺžnikový otvor, po bokoch okraja faléry sa nachádzajú kruhové otvory. Otvory slúžili na pripevnenie faléry na kožený podklad. Kožený podklad pôvodne tvoril koženú mrežu vo forme korzetu umiestnenú v hornej časti tela na ktorú boli pripevnené faléry, pričom sa mriežka s falérami nosila na pancieri (*Jobst 1992, 306-311*). Pekným príkladom je kenotaf-náhrobný kameň vyhotovený pre rímskeho centurióna, príslušníka XVIII. rímskej légie, ktorý padol v r. 9 po Kr. počas porážky rímskeho miestodržiteľa (P. Q. Varus) v boji proti cheruskému Arminiovi v Kalkriese v Nemecku (*Jobst 1992, 307*). Oblúbenými a početne zastúpenými sú v Carnunte (viď nižšie) faléry s hlavou medúzy – 9 kusov alebo leva – 8 kusov (*Humer/Kremer 2011, 402-406, Abb. 838-846, 860-867*).

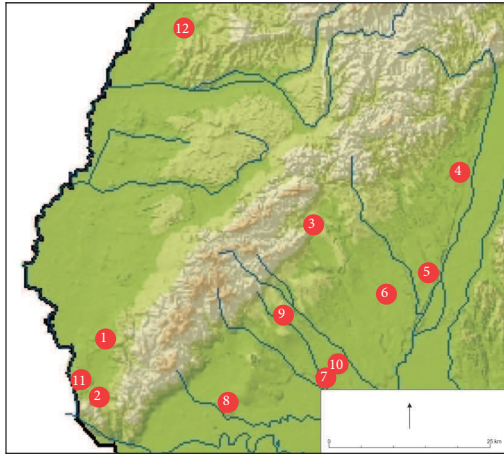
¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA Nr. 0121/15

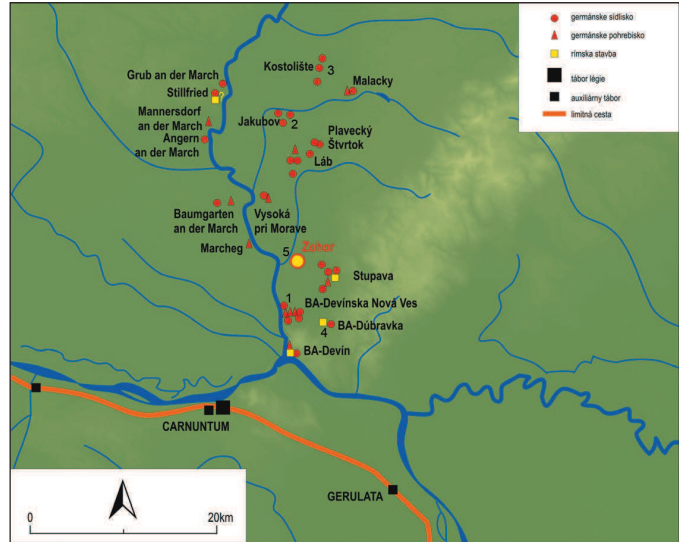
Obr. 1. Devínske Jazero (k. ú. Stupava-Mást). Objekt 1/2013.
 Abb. 1. Devínske Jazero (k. ú. Stupava-Mást). Objekt 1/2013.

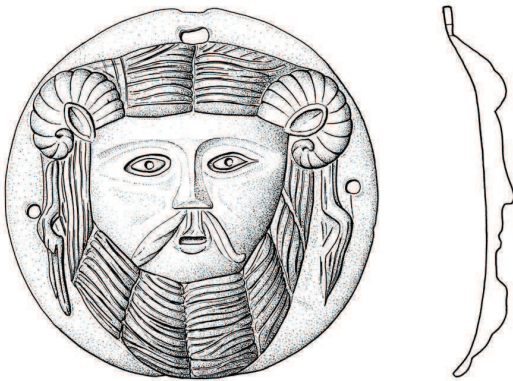
Obr. 2. Devínske Jazero (k. ú. Stupava-Mást). Objekt 1/2013 - výber nálezov.
 Abb. 2. Devínske Jazero (k. ú. Stupava-Mást). Objekt 1/2013 - Fundauswahl.

Obr. 3. Včasnoláténske náleziská z juhozápadného Slovenska (LT A, 450-375 pred Kr.), podľa: Čambal 2012, Abb. 6 – doplnené autorom. 1 Stupava-Cementáreň, 2 Bratislava-Dúbravka, 3 Horné Orešany, 4 Rakovice, 5 Bučany, 6 Trnava-Horné Pole, 7 Veľký Grob, 8 Bernolákovo, 9 Vištuk, 10 Slovenská Nová Ves, 11 Stupava-Devínske Jazero, 12 Gbely. Abb. 3. Frühlatènezeitliche Fundstellen von der Südwestslowakei (LT A, 450-375 B. C.), nach Čambal 2012, Abb. 6 – vom Autor ergänzt. 1 Stupava-Cementáreň, 2 Bratislava-Dúbravka, 3 Horné Orešany, 4 Rakovice, 5 Bučany, 6 Trnava-Horné Pole, 7 Veľký Grob, 8 Bernolákovo, 9 Vištuk, 6 Trnava-Horné Pole, 7 Veľký Grob, 8 Bernolákovo, 9 Vištuk, 10 Slovenská Nová Ves, 11 Stupava-Devínske Jazero, 12 Gbely.

Obr. 4. Južné Pomoravie počas doby rímskej. 1. Devínske Jazero; 2. Jakubov; 3. Kostolište; 4. Bratislava-Dúbravka; 5. Zohor. Abb. 4. Südliches Marchgebiet während der römischen Kaiserzeit. 1. Devínske Jazero; 2. Jakubov; 3. Kostolište; 4. Bratislava-Dúbravka; 5. Zohor.

Obr. 5. Devínske Jazero (k. ú. Bratislava-Záhorská Bystrica). Jupiter Ammon - faléra. Abb. 5. Devínske Jazero (KG. Bratislava-Záhorská Bystrica). Jupiter Ammon - Phalera.

Obr. 6. Carnuntum. Podstavec sochy na slávu Jupitera-Ammon z r. 234 po Kr. Abb. 6. Carnuntum. Basis für eine Statuette mit Verehrung des Jupiter-Ammon vom J. 234.

Božstvo – Jupiter Ammon sa stavalo na roveň grécko-rímskemu božstvu Zeus/Jupiter so staroegyptským bohom Ammonom. Odkedy Alexander Veľký navštívil preslávenú veštiareň Ammona v oáze Siwa v Líbii sa zobrazovanie Jupitera Ammona dostalo do antického obrazového repertoáru a objavuje sa v súvislostiach s symbolikou víťazstva ako aj apotropajnou funkciou. Podobne ako pri hlavách medúz a levov sa zobrazeniu Jupitera Ammona prisudzoval význam odvrátenia nešťastia. Egyptské kultúry sú v móde od dobytia Egypta Oktaviánom. Podporu dostávajú už za Flaviovcov (69-96 po Kr.) a v čase vlády cisára Hadriana (118-138 po Kr.), vrchol popularity však dosahujú až v prvej tretine 3. stor. v čase dynastie Severovcov (Humer/Kremer 2011, 224). Rímske čestné vyznamenania (*dona militaria*) boli za statočnosť v bojoch pridelené odstupňovane podľa hodností.

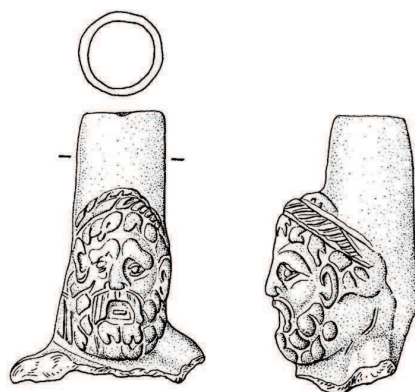
Najbližšie analógie k falére z Devínskeho Jazera pochádzajú z približne 12 km južne za rímskou hranicou sa nachádzajúceho rímskeho mesta Carnuntum. Rímske mesto spolu s táborom légii, ktoré vzniklo za Klaudia (41-54 po Kr.), bolo cisárom Septimiom Severom (193-211 po Kr.) povýšené na kolóniu a stalo sa hlavným mestom provincie Pannonia Superior. Rozkladalo v katastroch dnešných obcí Bad-Deutsch Altenburg a Petronell-Carnuntum. K falére z Devínskeho Jazera je známa analógia vo forme bronzového kovania s hlavou Jupitera Ammona ktoré pravdepodobne pochádzalo z tohto rímskeho mesta (Humer/Kremer 2011, 224-225, Abb. 216). Medzi ďalšie analógie z Carnunta so zobrazením hlavy Jupitera Ammona patrí faléra, dve apliky a bronzový plech. Do súvislosti z uvedeným kultom z tohto rímskeho mesta patrí aj držadlo truhlice so zobrazením hlavy Jupitera Ammona a dvoma afrontovanými delfínmi (Humer/Kremer 2011, 237-238, Abb. 251-256).

Z Carnunta pochádza tiež podstavec sochy z vápence s nápisom z r. 234 (Humer/Kremer 2011, 231, Abb. 224) ktorý bol venovaný kultu Jupitera Ammona (obr. 6), teda z predposledného roku panovania severovskej dynastie kedy vládol cisár Alexander Severus (222-235 po Kr.) a kedy vrcholila výstavba a rozkvet hlavného mesta provincie Pannonia Superior. Pochádza z výskumu juhovýchodného okraja canabae ktorý sa realizoval v r. 1877 a nesie nasledovný text:

I(ovi o(ptimo) m(aximo)/ Ammoni / Mercurius / votum solvit / l(a)etus / libe(n)s me/rito Maxim/o et Urban/o

Preklad:

„Najväčšiemu a najlepšiemu Jupiterovi Ammonovi. Mercurius dodržal sľub s radosťou a podľa zásluhy (boha), počas konzulátu Maxima a Urbana“.

Obr. 7. Jakubov. Sarapis – hlava z bronzu.
Abb. 7. Jakubov. Sarapis – Kopf aus Bronze.

Jakubov. Sarapis – hlava s bronzu (obr. 7)

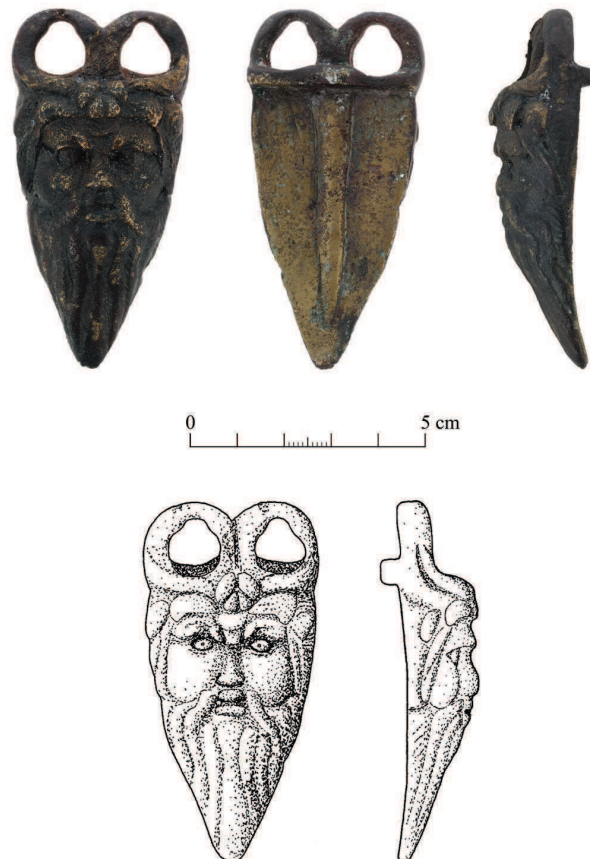
Z germánskeho sídliska centrálného charakteru (Pichlerová 1961; Elschek/Marková 2000, 56, obr. 26) pochádza kolekcia rímskych a germánskych spôn, mincí, terry sigillaty a germánskej i rímsko-provinciálnej keramiky. Počas prieskumu sa našla aj bronzová hlava Sarapisa ktorá mohla byť súčasťou bronzovej sošky, busty alebo apliky (zach. výška 5,5 cm), možno sa jednalo o plasticky zdobenú výlevku – hornú časť bronzovej nádoby. Od dobytia Egypta sa egyptské kultúry, aj Sarapis a jeho manželka Isis, dostávajú do helenistického neba bohov. Ako je uvedené vyššie dostávajú podporu za Fláviovcov i za Hadriana, aby sa naplno rozšírili v severovskom období. Napr. z rímskeho mesta Savaria (Szombathely) je kult Isis známy už od 1. stor. po Kr. (Humer/Kremer 2011, 227). Svätýňa zasvätená Sarapisovi a Isis sa predpokladá aj vo východnej časti canabae v Carnunte, doteraz však ešte nie je presne lokalizovaná (Kandler et. al. 2004, 60; Gugl/Kremer 2011, 99)

Bradatá hlava Sarapisa s bohatými kučerami má na hlave modius (Getreidemaß- kalathos-nádoba na obilné klasy), okolo hlavy má čelenku (veniec z obilných klasov?), podobná čelenka je napr. aj na game s Carnunta (Humer/Kremer 2011, 287, Abb. 394). Z Carnunta je známych niekoľko dokladov kultu Sarapisa a Isis. Jedná sa napr. o sošku Sarapisa v dlhom chitone a obetnou miskou, ďalej sú odtiaľto známe dva bronz: busta Sarapisa a aplika v tvare busty Sarapisa (Humer/Kremer 2011, 154, 231-232; Abb. 21, 230-231).

Kostolište. Silénos – ataša bronzovej nádoby (obr. 8)

Počas záchranného výskumu v areáli pravekého a germánskeho sídliska v Kostolišti v r. 1998 bola zrealizovaná aj povrchová prospekcia (Elschek/Marková 2000, 57, obr. 29). Počas prieskumu sa podarilo nájsť aj atašu z bronzovej nádoby so zobrazením bradatej a fúzatej hlavy Siléna s rohmi a zvieracími ušami (výška 7,6 cm, max. šírka 3,7 cm). V hornej časti je ataša zakončena dvomi kruhovými uškami kam sa pôvodne zaviedli držadlá ktoré patrili pravdepodobne k väčšej bronzovej nádobe. Podobná ataša (výška 6,5 cm, šírka 3 cm) pochádza napr. aj z Köngenu v Nemecku (Luik 2005, Abb. 7: 9) pričom M. Luik predpokladá, že mohla byť súčasťou bronzových vedier podobných typu Eggers 35/36 (Luik 2005, 283).

Z blízkeho Carnunta pochádza časť držadla kanvice a tri keramické apliky v tvare hlavy Siléna (Humer/Kremer 2011, 386-387, Abb. 793-797). Silénos patril ku družine Dionýsos/Bakchus a bol bohom vegetácie, úrodnosti, vína i extázy, pričom sa v Ríme i rímskych provinciách tešil veľkej obľube. Bakchanálie – slávnosti na počesť boha boli oslavované na začiatku vegetácie na jar a boli spojené s konzumáciou alkoholu, maškarnými sprievodmi, tancami a hudbou.

Obr. 8. Kostolište. Silenos – ataša bronzovej nádoby.

Abb. 8. Kostolište. Silenos – Atasche von einem Bronzegefäß.

Obr. 9. Bratislava-Dúbravka. Priapos – bronzová soška.
 Abb. 9. Bratislava-Dúbravka. Priapos – Bronzestatuetten.

Zhrnutie

Z hlavného mesta provincie Pannonia Superior (Colonia Carnuntum) pochádza množstvo dokladov rímskeho pohanského kultu, chrámov a svätýň (Gugl/Kremer 2011). V rámci nárastu obchodnej výmeny a určitej romanizácie obyvateľstva v predpolí rímskej hranice sa artefakty ktoré súvisia s rímsko-provinciálnym kultom sporadicky dostávajú na germánske územie. Najviac dokladov rímskej toreutiky pochádza z kniežacieho sídla a centrálného germánskeho sídliska s pohrebiskom v Zohori-Pieskoch. Pochádzajú prevažne z bronzových nádob, prevažne z konvíc a vedier (Kraskovská 1959, obr. 39-45; 47; Elsček 2013, Abb. 6:1; 7; Elsček 2014, Abb. 12:1; 13; 15). Ďalšie doklady rímskej toreutiky pochádzajú napr. aj z germánskeho kniežacieho hrobu z blízkej Vysokiej pri Morave (Ondrouch 1957, obr. 4-5) a malá bronzová plastika Priapa (výška 6,7 cm), rímskeho boha plodnosti, mužskej sily a ochrancu záhrad (obr. 9), pochádza z areálu „rímsko-germánskej“ vidieckej usadlosti v Bratislave-Dúbravke (Kolník 1986; Minaroviech-Ratimorská/Elsček 2007; Elsček 2015). Táto vidiecka usadlosť pravdepodobne slúžila ako germánske kniežacie sídlo v období rozkvetu Panónie za Severovcov počas 1. tretiny 3. stor. a zanikla pravdepodobne v 2. tretine 3. stor. počas nekludného obdobia v ére nástupu vojenských cisárov, kedy dochádza k zhoršeniu rímsko-germánskych vzťahov.

Faléra Jupitera Ammonia pravdepodobne súvisela s kontrolou Jantárovej cesty v barbariku v blízkosti „limes Romanus“ nakoľko pochádza z dôležitého strategického miesta na vyvýšenej terase rieky Moravy odkiaľ je vizuálny kontakt s rímskym Carnuntom vo vzdušnej vzdialenosti asi 10 km. Je možné, že dôstojník rímskej jazdy faléru stratil počas hliadkovania a kontrole tovaru ktorý smeroval cez germánske sídlisko v Devínskom Jazere smerom na sever a severovýchod. V Devínskom Jazere stáli veľmi pravdepodobne aj stavby budované na rímsky spôsob, možno podobné ako v Stupave-Máste (Elsček/Groh/Kolníková 2015), o čom svedčia nálezy rímskej strešnej krytiny. Vzhľadom na skutočnosť, že rieka Morava sa bezprostredne za vyvýšenou terasou „Devínskeho Jazera“ mierne odkláňa na severozápad je možné, že sa tu nachádzal prístav kam sa dovážal a vykladal rímsky tovar, aby sa mohol ďalej po súši dopraviť do kniežacieho sídla v Zohore a do areálu „rímskej stanice“ v Stupave ktorá pravdepodobne slúžila ako rezidencia germánskych kráľov a kniežat ktorých hroby sa našli v Zohore. Samozrejme prevažná časť tovaru po prečení, z čoho bohatla tamojšia germánska elita, prúdila ďalej na sever.

LITERATÚRA

Čambal 2012 – R. Čambal: Das frühlatènezeitliche Gräberfeld von Stupava. Ausgrabungen im Jahre 1929. Zbor. SNM 106, Arch. 22, 2012, 87-130.

Elsček 1997 – K. Elsček: Ein römischer Gebäudefund des 4. Jahrhunderts aus Bratislava-Dúbravka, In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. J. Tejral/H. Friesinger/M. Kazanski (Ed). Spisy AÚ AVČR 8, Brno 1997, 121-125, Abb.1-5.

Elsček 2013 – K. Elsček: ZOHOR – Ein neues Fürstengrab der „Lübsow- Gruppe“ und Brandgräber mit Edelmetallbeigaben aus Zohor (Westslowakei). In: Grundprobleme. Thema: Macht des Goldes - Gold der Macht. Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 2. M. Hardt, O. Heinrich-Tamáska (Hrsg.). Weinstadt 2013, 91-123.

Elsček 2014 – K. Elsček: Sekundäre Romanisierung der Germanen an der unteren March im Limesvorfeld von Carnuntum und ein neues germanisches Fürstengrab der „Lübsow-Gruppe“ aus Zohor. Arch. Austriaca, Band 96/2012, H. Friesinger/A. Stuppner (Hrsg.). Wien 2014, 71-94.

Elsček 2015 – K. Elsček: Keramik von „Römisch-germanischen“ Niederlassungen in Bratislava-Dúbravka und Stupava-Mást (Westslowakei). Zbor. SNM 108, 2015, Arch. 25, 315-338.

- Elschek v tlači 1* – K. Elschek: A new early La Tène settlement from Stupava-Devínske Jazero (West Slovakia). Arch. Austriaca, v tlači.
- Elschek v tlači 2* – K. Elschek: Ausgewählte römische Funde aus der Zeit um die Markomannenkriege von Zohor in der Westslowakei. In: Tejalov sborník, Brno v tlači.
- Elschek/Marková 2000* – K. Elschek/K. Marková: Archeologický výskum a prieskum na Záhori v záujmovom území podzemných zásobníkov plynu (Archäologische Grabung und Geländeerkundung in der Záhorie-Region im Interessengebiet der unterirdischen Gasspeicher), AVANS v roku 1998, Nitra 2000, 53-64, 195-220.
- Elschek/Groh/Kolníková 2015* – K. Elschek/St. Groh/E. Kolníková: Eine neue germanische Siedlung und römisch-germanische Niederlassung von Stupava-Mást (Westslowakei). Vorbericht. Slov. Arch. 2015- 1, 63-114.
- Elschek/Mihál/Kubíny 1996* – K. Elschek/J. Mihál/J. Kubíny: Rímsko-germánske vidiecke usadlosti (?) a germánske sídliská v Bratislave-Devínskej Novej Vsi a Zohore (Römisch-germanische ländliche Niederlassungen (?) und germanische Siedlungen in Bratislava-Devínska Nová Ves und Zohor), AVANS v roku 1994, Nitra 1996, 44-48, 206-210.
- Farkaš/Ivák 1993* – Z. Farkaš/R. Ivák: Nálezy z Bratislavy-Záhorskej Bystrice. AVANS v roku 1992, Nitra 1993, 36-37.
- Farkaš/Turčan 1992* – Z. Farkaš/V. Turčan: Výsledky prieskumu a záchranného výskumu v Bratislave-Devínskej Novej Vsi. AVANS v roku 1991, Nitra 1992, 33-34.
- Gugl/Kremer 2011* – Chr. Gugl/G. Kremer: Kulte in Carnuntum. In: Götterbilder-Menschenbilder, F. Humer – G. Kremer (Hrsg.), Wien 2011, 92-104.
- Hečková 1986* – J. Hečková: Römischer Baukomplex in Stupava. Arch. Rozhledy 38, 1986, 378-394.
- Humer/Kremer 2011* – F. Humer/G. Kremer: Katalog (Hrsg.). In: Götterbilder-Menschenbilder, F. Humer – G. Kremer (Hrsg.), Wien 2011, 145-346.
- Jobst 1992* – W. Jobst: Militärische Ehrenzeichen und Orden. In: Carnuntum. Das Erbe Roms an der Donau (W. Jobst, Hrsg.). Wien 1992, 307-312.
- Kandler et al. 2004* – M. Kandler/F. Humer/H. Zabehlicky: Carnuntum. In: Šašel Kos – Scherrer (Hrsg.), 11-66.
- Kolník 1986* – T. Kolník: Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. Arch. Rozhledy 38, 1986, 411-434.
- Kraskovská 1959* – L. Kraskovská: Hroby z doby rímskej v Zohore. Slov. Arch. 7, 1959, 99-143.
- Kraskovská 1963* – L. Kraskovská: Nálezy z doby sťahovania národov na západnom Slovensku. Arch. Rozhledy 15, 1963, 693-699.
- Kraskovská 1966* – L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere. (Výskumy v r. 1960, 1962-63). In: Sborník SNM 60, História 6, 1966, 73-94.
- Kraskovská 1968* – L. Kraskovská: Hroby z doby sťahovania národov pri Devínskom Jazere. Arch. Rozhledy 20, 1968, 209-212.
- Kraskovská 1972* – L. Kraskovská: Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici. Bratislava 1972.
- Luik 2005* – M. Luik: Alte und neue Bronzefunde von Köngen-Grinario. Fundber. Baden-Württemberg 28/1, 2005, 261-291.
- Minaroviech-Ratimorská/Elschek 2007* – J. Minaroviech-Ratimorská/K. Elschek: Hypothetische 3D Rekonstruktion des römischen Bades von Bratislava-Dúbravka. In: Anodos-Supplementum 4, Trnava 2007, 103-117.
- Ondrouch 1957* – V. Ondrouch: Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku. Bratislava 1957.
- Pichlerová 1961* – M. Pichlerová: Nové nálezy z doby rímskej v slovenskom Pomoraví. Arch. Rozhledy 13, 1961, 855-860.
- Pichlerová 1981* – M. Pichlerová: Gerulata-Rusovce. Rímske pohrebisko II. Bratislava 1981.
- Plachá/Pieta 1986* – V. Plachá/K. Pieta: Römerzeitliche Besiedlung von Bratislava-Devín. Arch. Rozhledy 38, 1986, 339-357, 457-458.
- Plachá/Hlavicová 2003* – V. Plachá/J. Hlavicová: Nálezy z doby rímskej na hrade Devín. Musaica 24, 2003, 61-77.
- Staník/Turčan 2000* – I. Staník/V. Turčan: Rímska stanica v Stupave. In: Pam. Múz. 2000/ 3, 22-26.
- Turčan 2011* – V. Turčan: Pravek, Starovek, Stredovek po zánik Veľkej Moravy. In: Mesto Stupava v minulosti a dnes (A. Hrnko a kol.). Bratislava 2011, 25-84.
- Turčan 2012* – V. Turčan: Ein Baukomplex aus der römischen Kaiserzeit in Stupava. Ein Konzept der Bauentwicklung. In: Archeologie na prahu histórie. K životnému jubileu K. Pietu. Nitra 2012, 419-427.

JUPITER AMMON PHALERA, SARAPIS PLASTIK UND SILENOS ATTASCHE VOM SLOWAKISCHEN MARCHGEBIET

KRISTIAN ELSCHKEK

Von der polykulturellen Fundstelle in Devínske Jazero (KG. Bratislava-Záhorská Bystrica, Bratislava-Devínska nová Ves und Stupava-Mást) stammen Funde von den Urgeschichte, der Latènezeit, römischen Kaiserzeit, Völkerwanderungszeit und dem frühen Mittelalter. 2013 wurde hier ein frühlatènezeitliches Grubenhaus untersucht (Abb. 1-2), der Fund ist wichtig da von der SW Slowakei bisher nur elf Fundstellen aus dieser Zeitstufe bekannt sind (Abb. 3).

Vom südlichen Abschnitt des slowakischen Marchgebiets stammen von germanischen Siedlungen mehrere Produkte römischer Toreutik (Abb. 4). Zu römerzeitlichen Funden von der Fundstelle Devínske Jazero gehört neben römischen Dachziegeln, Münzen und Fibeln auch eine Jupiter Ammon Phalere (Abb. 5). Das Jupiter Ammon Motiv ist in

Carnuntum mehrmals vertreten (*Humer/Kremer 2011*, 224-225, 237-238, Abb. 216, 251-256). Von hier stammt auch eine Basis für eine Statuette mit Verehrung des Iupitter Ammon (Abb. 6) vom J. 234 n. Chr. (*Humer/Kremer 2011*, 224-225, 237-238, Abb. 216, 251-256).

Aus Jakubov stammt eine Plastik des Sarapis (Abb. 7), das Motiv ist auch mehrmals in Carnuntum vertreten (*Humer/Kremer 2011*, 231-232, 287, Abb. 230-231, 394). Für Carnuntum rechnet man mit einem Heiligtum im Ostteil der Canabae für Isis und Sarapis das aber bisher nicht lokalisiert ist (*Kandler et. al. 2004*, 60; *Gugl/Kremer 2011*, 99).

Von Kostolište stammt eine Atasche von einem Bronzegefäß mit einem Silenos-Kopf (Abb. 8). Eine ähnliche Exemplar stammt z. B. auch aus Köngen in Deutschland (*Luik 2005*, Abb. 7: 9), aus Carnuntum stammt ein Helkelbruchstück und drei Keramikappliken mit dem Silenus-Kopf (*Humer/Kremer 2011*, 386-387, Abb. 793-797).

Abschlußbemerkungen:

Von der Hauptstadt von Pannonia Superior – Carnuntum stammen zahlreiche Heiligtümer und Tempel (*Gugl/Kremer 2011*). Im Rahmen der römisch-germanischen Kontakte und einer gewissen Romanisierung der Germanen, vor allem ihrer Oberschicht, kommen ins grenznahe Barbarikum des Mitteldonaugebietes Artefakte die möglicherweise zum Teil mit den von Germanen übernommenen provincial-römischen Kulturen im Zusammenhang stehen könnten. Neben den drei ausgewählten im Beitrag präsentierten Artefakten stammen die meisten Belege römischer Toreutik vom Fürstensitz und der germanischen Zentralsiedlung mit Gräberfeldern von Zohor (*Kraskovská 1959*, Obr. 39-45; 47; *Elschek 2013*, Abb. 6:1; 7; *Elschek 2014*, Abb. 12:1; 13, 15). Artefakte römischer Toreutik stammen auch vom nahem Fürstengrab von Vysoká pri Morave (*Ondrouch 1957*, obr. 4-5) und eine Bronzestatuette von Priapos (Abb. 9) von der „römisch-germanischen“ ländlichen Niederlassung von Bratislava-Dúbravka, bei der es sich wahrscheinlich um einem germanischen Fürstensitz handelte.

Die Jupiter Ammon Phalera könnte mit dem Handel an der Bernsteinstraße unweit der römischen Grenze zusammenhängen. Sie stammte von einer wichtigen strategischen erhöhten Terrasse von wo der visuelle Kontakt mit Carnuntum, das etwa 10 km Luftlinie entfernt ist, bestand. Es ist möglich das Unterhalb der Terrasse ein kleiner Hafen war, wo die römische Ware von Schiffen auf Wagen umgeladen wurde und von einer römischen Einheit unter dem Kommando eines Offiziers kontrolliert wurde. Es ist möglich das dieser die Phalere hier zufällig verlor. Die Ware sollte weiter nach Norden exportiert werden, ein Teil der Ware kam auch nach Zohor und in die „römische Station“ von Stupava bei der es sich wahrscheinlich um den Sitz germanischer Könige und Fürsten der Herrschaftsdynastien von Zohor und Vysoká pri Morave handelte.

PhDr. Kristián Elschek, CSc.

Archeologický ústav SAV

Akademická 2

949 01 Nitra

Slovenská republika

Kristian.Elschek@savba.sk

Google: kristian elschek academia.edu

Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum
Bratislava 2016
ISBN 978-80-8060-383-0

